

Puspa Shrestha

Best Quality Resource Site for Class 11 And 12 Students
(Based on Updated Curriculum 2077)

Puspa Shrestha

Best Quality Resource Site for Class 11 And 12
Students (Based on Updated Curriculum 2077)

 puspas.com.np

PDF Collections

Notes
Books
Model Questions

This PDF was downloaded from
puspas.com.np

Visit our website for more
materials.

puspas.com.np

Follow us on:

AR Dinesh

puspas.com.np

Puspa Shrestha

संस्कृतिको नयाँ यात्रा

- सुधा त्रिपाठी

बाल्यकालको दसैँको स्मृति मेरो हृदयमा अभसम्म ताजै छ । पुर्बी नेपालको पहाडमा जन्मेकी म मेरो गाउँ भन्डै भन्डै दसैँको एकल संस्कृतिमा जम्थ्यो र त्यसमै रमाउँथ्यो । एक वर्षको दसैँ सकिएको चारपाँच महिनापछि म अर्को पटकको दसैँ कहिले आउला भन्ने जिज्ञासामा हुन्थेँ । बुबाआमाको 'भ्याउँकिरी कराएको तीन महिनापछि' भन्ने

उत्तर पारपछि म भ्याउँकिरी कहिले कराउला र दसैँ आउला भन्ने सोचमा मग्न हुन्थेँ । नभन्दै कुनै साँझ भ्याउँकिरी पनि कराउँथ्यो, वर्षाले सिङ्गो पहाडलाई छोप्यो । कलकल गर्दै बग्ने भर्ना र निलो कोसी नदी उर्लन थाल्ये, बिस्तारै यो सेलाउँथ्यो र लेखनाथ पौड्यालले भने भैँ भरी, बाढी र हिलो पनि हट्दै गएर शारदीय शोभामा रमाएको धर्तीमा दसैँ आउँथ्यो । पुर्खाले बनाएको यो प्राकृतिक र सांस्कृतिक समन्वय मलाई अति प्रिय लाग्थ्यो । बाल्यकालको यो मेरो दसैँ लुगा, पिड, मिठो खाना, केरा, कुराउनी, सेलरोटी, मासुचिउरा र अन्य परिकार र दक्षिणासमेत बोकेर आउँथ्यो । वास्तवमा एउटी बालिकाका रूपमा यो मेरो बाल्ययात्राको सुखद प्राप्ति थियो । दसैँ र दसैँपछि आउने तिहार मेरा खुसी थिए । यी खुसी मेरा जीवनकला र शैलीसँग जोडिएका थिए । जब म यो नै मेरो संस्कृति हो भनेर बुझ्न थालेँ त्यस बेलासम्म र अझै पनि यी पर्व मेरो जीवन र मनोविज्ञानमा सदैव रहिरहेकै छन् ।

जीवन एउटा प्रवाहशील नदी हो । यो सामुद्रिक नाविकहरूको यात्रा जस्तै हो, जसलाई हामी निरन्तर दौडाइरहेका हुँदा रहेछौँ । यो मनुष्यको यस्तो गतिशील यात्रा रहेछ, जसलाई हामी भोग्ने, बुझ्ने सम्झ्ने र विचार गर्ने गर्दा रहेछौँ । यही यात्राकै सिलसिलामा म दुर्गम भनिएको पहाड छाडेर काठमाडौँ पुगेँ । म प्रकृतिको काखमा रमाउने मान्छे केही समय त सहरमा घुलमिल हुन पनि कठिन भयो । बिस्तारै सहरका गल्ली, कोलाहल र भिडभाडसँग परिचित हुन थालेँ ।

काठमाडौंको सउटा कन्या विद्यालयमा भर्ना भएर पढ्न थालेपछि मलाई थाहा भयो नेपाल त व्यापक रहेछ । यही व्यापकतामा मैले त्यहाँ मेरा तामाङ, गुरुङ, मगर, लिम्बू, राई, भ्जा, यादव, नेवार आदि साथीहरू पाएँ । त्यहाँका हामी कोही शरदको दसैं मनाउँथ्यौं तर कोही भने अर्कै समय र अर्कै दिनलाई दसैं मनाउँथे । कोही बुद्ध पूर्णिमाको कुरा गर्थे, कोही उँधौली उँभौलीको कथा सुनाउँथे, कोही क्रिसमसको गीत गाउँथे । कोही ल्होसारलाई आफ्नो मूल चाडका रूपमा मनाएको कुरा गर्थे, कोही माघीको परिकार बताउँथे र कोही देउडाको भाका गाउँथे । त्यसपछि म सिङ्गो नेपाल चिन्न सक्ने भएँ र म महाकाली र मेचीको सिङ्गो परिवेशमा नव नव संस्कृतिको अनुभव गर्न थालें । भिन्न धर्म, भिन्न संस्कृति, भिन्न पहिरन, भिन्न पहिचान मलाई बल्ल थाहा भयो नेपाली जीवन त यी विविधता र विभिन्नताको सुन्दर साङ्गो पो रहेछ । नेपाल त मेचीदेखि महाकाली र उत्तर हिमालयदेखि दक्षिण तराई मधेससम्मको उदात्त चेतना र भावमा फैलेको रहेछ । यही विद्यालयीय जीवन हो जहाँ मैले काठमाडौंको नेवार संस्कृति, मुस्ताङको थकाली संस्कृति, पूर्वको किराँत संस्कृति बुझेँ । उत्तरको शेर्पा संस्कृति, तराई मधेसको मधेसी संस्कृति, पश्चिमको मगर र थारू संस्कृति बुझेँ । दार्चुला, कर्नाली हुँदै काठमाडौं उपत्यकाको कञ्चनजङ्घाको काखसम्मको संस्कृति र कलासँग परिचित हुने अवसर प्राप्त गरेँ । नेपालको लामो इतिहास र सभ्यताले निर्माण गरेका यी साभा संस्कृति मेरै संस्कृति थिए, मेरै देशका सम्पत्ति थिए र मेरा ती सबै मित्रहरू एकै फूलबारीका साभा फूलहरू थिए । म पनि त्यही फूलबारीकी सउटी बिरुवा थिएँ र साभा बनेर फुल्ने र फक्रने तर्खरमा थिएँ ।

मनुष्य जीवनको सार्थकता भन्नु नै चेतना हो । गरिब वा धनी हुनु के हो र किन मानिस गरिब वा धनी हुन्छ ? यो कुरा मैले विद्यालयमा पढ्न पाइँन किनभने त्यो समय यस्ता विषयमा पढाउने परिपाटी नै थिएन र यस किसिमको चेतना विस्तारको वातावरण पनि थिएन । त्यस बेला क्याम्पसमा पनि यस्ता कुरा पढ्न पाइँनथ्यो । निजी अध्ययन मेरो यस्तो जीवनबोधका लागि सार्थक समय थियो । वास्तविक ज्ञानको खोजीकै लागि म निजी अध्ययनतर्फ तानिएँ । मैले त्यहाँ पढेँ - वास्तवमा मानिस जन्मँदा जुन शरीर लिएर आउँछ त्यो प्राकृतिक रहेछ र त्यो त जीववैज्ञानिक विषय रहेछ । जन्मेपछि मानिस विविध कारणले धनी वा गरिब हुँदो रहेछ र त्यही आधारमा हामी एक थरीलाई सभ्य र बौद्धिक भन्दा रहेछौं । हामी मानिस नै अर्का थरी मानिसलाई असभ्य र मूर्ख भन्दा रहेछौं । यस्तो भन्नु गलत संस्कृति हो भन्ने कुरा मैले बुझेँ र समाजमा धनी र गरिबको भेद गर्ने संस्कृति खराब हो भन्ने बोध गरेँ । श्रमिक वर्गको आफ्नो संस्कृति हुँदो रहेछ । त्यस्तो संस्कृति श्रममा नै फुल्ने, फुल्ने र फक्रने रहेछ । लोकजीवन, लोकसंस्कृति, लोककथा तिनका जीवनका संस्कार थिए, संस्कृति थिए र आत्मा थिए भन्ने पनि बुझेँ । श्रम तिनका जीवनको मात्र नभएर राष्ट्रकै प्रतिष्ठा थियो भन्ने पनि थाहा पाएँ । त्यही कारण श्रमका आधारमा

मान्छेमा भेद हुन्न भन्ने संस्कार मैले सिकें । मैले श्रम गर्ने कुरा त महत्त्वपूर्ण संस्कृति रहेछ भन्ने बुभेँ र आज विश्वमा श्रम, सिप र जाँगरले नै मान्छेले प्रगति गरेको रहेछ भन्ने पनि थाहा पाएँ ।

म महिला र मेरो एउटा छुट्टै वर्ग, मसँग एकैकार हुने वर्ग महिला । अब मैले महिलाका बारेको कुरा पनि बिस्तारै बोध गर्न थालें । महिला भएकै कारण म किन उत्पीडित भएँ ? यो मेरा मनमा सधैं उब्जने प्रश्न थियो । मेरा लागि किन छाउपडी ? मेरो प्राकृतिक जीवनमा आउने मेरो शारीरिक परिवर्तन, मैले भोग्ने रजस्वलाको समय, मेरो लागि विशेष सुरक्षा, म महिला, म कमजोर जस्ता कुरा किन ? किन मान्छे मान्छेमा यो भेद ? किन समाजमा हामी पुरुष र महिलाको सामाजिक भूमिका भिन्न ? किन मैले रातदिन काम गर्दा पनि मेरो श्रमको मूल्य भएन ? खोई मेरो पहिचान ? म किन बोल्न सकिदैन ? म यी प्रश्नहरूमा घोरिन थालें । मलाई लाग्यो प्रश्न गर्नु आलोचनात्मक हुनु हो र प्रश्नले मानिसलाई विवेकी बनाउँछ, तार्किक बनाउँछ र बुद्धि दिन्छ । प्रश्न नगरेको भए ज्यालिलियो ज्यालिलियो हुने थिएनन् । गागी र मैत्रेयी गागी, मैत्रेयी हुने थिएनन् । अलिकति विद्रोह त चाहिन्छ नै समतामूलक समाज बनाउन । मैले मङ्गलादेवी सिंह, साहना प्रधान सम्भेँ, मैले राजराजेश्वरी, योगमाया र विद्रोही धेरै महिलाहरू सम्भेँ । यो समानताका यात्रामा मैले धेरै पुरुषहरूलाई सम्भेँ, जो महिलासँगै मिलेर न्यायपूर्ण साभ्ना संस्कृतिको निर्माण गर्न चाहन्थे । यस महान् स्वतन्त्रताको यात्रालाई पूर्णता दिन चाहन्थे । मैले यस यात्रामा सामेल भएर आवाज दिएँ । देशमा लोकतन्त्र आयो, देशमा गणतन्त्र आयो । संविधानले सांस्कृतिक पहिचान स्थापित गर्‍यो । समानताका विषय ल्यायो तैपनि हामीले न्याय खोज्नु छ, संविधानको कार्यान्वयन खोज्नु छ र सुन्दर संस्कृतिको निर्माण गर्नु छ । हामीले प्राप्त गर्ने न्याय पनि यही हो । नयाँ नेपालको सांस्कृतिक दिशा र गति पनि त यही हो ।

म बारम्बार सम्भन्छु, घोरिन्छु र चिन्तित पनि हुन्छु । भावुकता मेरो दिमागमा सधैं किन यसरी खेल्छ र खेलिरहन्छ ? समाजमा किन यस्तो संस्कृति बन्यो र बनाइयो ? मान्छेको भेद किन जन्म्यो ? रङको भेद, वर्णको भेद, जातिको भेद, लिङ्गको भेद - यी भेदबाट मुक्त समाज कसरी बन्ने र बनाउने ? सभ्य र विकसित भनिएका कतिपय देशमा पनि आजसम्म एक जातिले रङको आधारमा अर्को जातिमाथि दमन गरेको समाचार सुनिएकै छ । हामी पनि कहाँ मुक्त छौं र ? किन यस्तो भएको होला ? समाजमा श्रम विभाजनले मान्छेलाई भिन्न भिन्न काम गर्ने बनायो । हामीले त्यही आधारमा जात बनायौं । त्यसकै आधारमा विभेदको परम्परा सुरु भयो । कोही दलित भयौं, कोही ब्राह्मण, कोही जनजाति । हाम्रा आफ्ना संस्कार छन्, हाम्रा आफ्ना परम्परा छन्, हाम्रा आफ्ना खानपान छन्, हाम्रा आफ्ना वेशभूषा छन् । हाम्रो रङ भिन्न छ, कोही काला हौंला, कोही गहुँगोरो । हाम्रो अनुहार भिन्न होला । कसैको नाकको उचाइ फरक होला, कसैको आँखाको आकार र स्वरूप भिन्न होला । म फेरि घोरिन्छु, अत्तालिन्छु र सोच्छु - यही आधारमा

मानिसमा भेद किन ? मनुष्यको मनुष्यत्व र मानवको मानवता नै सबैभन्दा ठुलो कुरा हो । धर्म पनि यही हो, कर्तव्य पनि यही हो । समाजले सामाजिक, सांस्कृतिक विषयलाई भेदको विषय बनायो । हामी छुट्टियोँ, हामी टुक्रियोँ, हामी भिन्न भयोँ र हामी मनुष्यले नै यी भेद जन्मायोँ । यो भिन्नता मान्छेले जन्माएको भिन्नता हो नत्र मानिस एकै हो, हामी सबै प्रकृतिका साभा सन्तान हौं, साभा वरदान हौं ।

संस्कृति हाम्रो परिचय हो, हाम्रो पहिचान हो र हाम्रो अनुभूति हो । संस्कृति हाम्रो बोल्ने, विचार गर्ने र बाँच्ने तरिका पनि हो । हाम्रो संस्कृति बाँच्नुपर्छ, त्यसैले हाम्रा सांस्कृतिक मूल्यहरू बाँच्नुपर्छ । दसैँ हाम्रो संस्कृति हो, तिहार हाम्रो संस्कृति हो । तिज, बुद्ध पूर्णिमा, छठ, उँधौली, उँभौली, ल्होसार, गौरा, माघी, सिरुवा, क्रिसमस, इद सबै हाम्रा संस्कृति हुन् । सभ्यताको यस यात्रामा म बारम्बार सोच्छु र सोच्छु, यस्ता सुन्दर अवसरलाई हामीले सदुपयोग गर्नुपर्छ । संस्कृतिका नाममा लिङ्ग, वर्ग, रङ, भूगोल, जाति, धर्मका आधारमा हुने भेद विकृति हुन् । ती कुरा हट्नुपर्छ र संविधानले यसको सुनिश्चितता पनि गरेको छ ।

म बाँचेको पृथ्वी साभा छ, हाम्रा भावना साभा छन् र मन साभा छ । सभ्यताको यात्रामा कोहीलाई दमक बनाइयो कोही दमित जस्ता भइयो, बनाइयो । कोही मूलमा र कोही बहिष्कारमा परे जस्ता पनि भइयो । यस्तो संस्कृति संस्कृति नभएर विकृति हो । हामी न्यायपूर्ण समाजको निर्माणको यात्रामा छौं र यस यात्राको निरन्तरतामा पनि छौं ।

बाल्यकालमा दसैँ मनाउन मामाघर गएको स्मृतिमा अटाएको मन पङ्खफुका छ आज । वीरगन्जको यात्रामा देखेका धान खेत र चौधरी काकाका घरको माघीको माछा र परिकार आज पनि मेरो स्मृतिमा ताजै छ । सिराहाकी यादव साथीको घरका छठ पर्वको अतिथि बनेको अनुभूति पनि जिउँदो छ । उदयपुरकी राई बहिनीको परिवार र तिनको संस्कृतिले पनि लोभिएकै हुँ । रोल्पाका मगर साथीको घरमा पनि पुगेकी हुँ र त्यहाँको संस्कृतिको परिचय पनि पाएकै हुँ । धेरै समयपछि बर्दियामा मनाएको माघीले पनि मलाई तानेकै छ । हामी के हिमाल, के तराई, के पहाड, एउटै साभा संस्कृति निर्माणको समयमा छौं र भिन्नता र भेदबाट मुक्त समाजको निर्मितिमा छौं । मेरो छ दशक लामो यस यात्रामा परिवर्तन देखेकी छु र रमाएकी पनि छु । यति भएर पनि म अभै सन्तुष्ट छैन । नयाँ समाज र नयाँ संसारको खोज मेरो जीवनयात्रा हो । यो यस्तो यात्रा हो, जसले सांस्कृतिक सत्यलाई स्वीकार गरेको र सांस्कृतिक न्यायलाई स्थापना गरेको । “वसुधैव कुटुम्बकम्” को संस्कृतिलाई स्थापित गरेको । एउटा उज्यालो बाटाको यो यात्रा निरन्तर र अविचलित गतिमा अघि बढिरहोस् । म त यस यात्राकी साक्षी मात्रै हुँ, अबको नयाँ पुस्ताले नयाँ बाटो बनाओस् । नयाँ पुस्ता एउटा नयाँ उज्यालो हो र तिनका आँखामा मैले देखेको उज्यालो ज्योति यही हो ।

शब्दश्रृङ्खला

१. उस्तै अर्थ आउने शब्दहरूको जोडा मिलाउनुहोस् :

प्रतिष्ठा	ठुलो विरोध
एकाकार	योजनाअनुसार
उत्पीडित	पीडा दिइएको
विद्रोह	निरन्तर बगिरहने
कार्यान्वयन	एकै किसिमको
प्रवाहशील	विधिपूर्वक व्यवहारमा ल्याउने काम
	इज्जत

२. दिइएका अर्थ मिल्ने पदावलीहरू पाठबाट खोजेर लेख्नुहोस् :

- (क) जीवनलाई पवित्र पार्ने काम
- (ख) समुद्रको जहाजमा बसेर यात्रा गर्ने
- (ग) एउटै मात्र संस्कृति
- (घ) यात्रालाई प्रत्यक्ष हेर्ने दर्शक
- (ङ) सांस्कृतिक हिसाबले प्राप्त गर्ने न्याय
- (च) विचलित नहुने यात्रा
- (छ) सबैको हक लाग्ने सन्तति

३. शब्दकोश हेरेर दिइएका शब्दको अर्थ लेख्नुहोस् :

स्मृति, जिज्ञासा, जीववैज्ञानिक, प्रगति, सामेल, दमन, मनुष्यत्व, दमित, बहिष्कार

४. दिइएका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

उदात्त, अनुभूति, सुनिश्चितता, दमक, पङ्खफुका, निर्मिति, न्यायपूर्ण, अविचलित

५. दिइएका विषयक्षेत्रका शब्दहरू खोजेर लेख्नुहोस् :

- (क) नेपाली चाडपर्वहरू
- (ख) नेपाली नृत्यहरू
- (ग) नेपालका भाषाहरू
- (घ) नेपालीका पोसाक
- (ङ) नेपाली खानाका स्थानीय परिकार

बोध र अभिव्यक्ति

१. 'संस्कृतिको नयाँ यात्रा' निबन्धको हरेक अनुच्छेद पालैपालो सस्वर पठन गर्नुहोस् र पठन गतिको मूल्याङ्कन गर्नुहोस् ।
२. दिइएका प्रश्नहरूको उत्तर दिनुहोस् :
 - (क) माथिको पाठ कति अनुच्छेदमा संरचित छ ?
 - (ख) पाठको दोस्रो अनुच्छेदमा कुन विषयलाई मुख्य भाव वा विचार बनाइएको छ ?
 - (ग) पाठको छैटौँ अनुच्छेदमा कस्ता विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गरिएको छ ?
 - (घ) निबन्धको पाँचौँ अनुच्छेदमा कतिओटा वाक्यहरू छन् ?
३. पाठको अन्तिम अनुच्छेद पढ्नुहोस् र अनुच्छेदका आधारमा पाँचओटा प्रश्न बनाउनुहोस् ।
४. पाठका आधारमा उपयुक्त विकल्प छानी खाली ठाउँ भर्नुहोस् :
 - (क) जब म यो नै संस्कृति हो भनेर बुझ्न थालें, त्यति बेलासम्म र अझै पनि यी पर्व मेरो जीवन र सदैव रहिरहेका छन् ।
 - (अ) मनोविज्ञानमा (आ) विज्ञानमा (इ) ज्ञानमा (ई) शैलीमा
 - (ख) नेपालको लामो इतिहास र सभ्यताले निर्माण गरेका यी..... संस्कृति मेरै संस्कृति थिए ।
 - (अ) नेपाली (आ) जातीय (इ) विकृत (ई) साभा
 - (ग) मनुष्य जीवनको सार्थकता भन्नु नै..... हो ।
 - (अ) संस्कृति (आ) चेतना (इ) पर्व (ई) मनोरञ्जन

(घ) मैले यस यात्रामा सामेल भएर दिउँ ।

(अ) श्रम (आ) पसिना (इ) आवाज (ई) जीवन

(ङ) मनुष्यको मनुष्यत्व र मानवको नै सबैभन्दा ठुलो कुरा हो ।

(अ) जीवन (आ) सोच (इ) त्याग (ई) मानवता

५. “जीवन एउटा प्रवाहशील....तरखरमा थिएँ,” निबन्धांश पढी सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर दिनुहोस् :

(क) जीवनलाई किन यात्रा भनिएको हो ?

(ख) अनुच्छेदका आधारमा म पात्रलाई चिनाउनुहोस् ।

(ग) नेपाली जीवनलाई किन विविधताको सुन्दर साङ्गो भनिएको हो ।

(घ) अनुच्छेदमा नेपालमा रहेका कुन कुन संस्कृति उल्लिखित छन् ?

६. दिइएको निबन्धांश पढी सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर लेख्नुहोस् :

मलाई लाग्यो प्रश्न गर्नु आलोचनात्मक हुनु हो र प्रश्नले मानिसलाई विवेकी बनाउँछ र बुद्धि दिन्छ । प्रश्न नगरेको भए ज्यालिलियो ज्यालिलियो हुने थिएनन् । गार्गी र मैत्रेयी गार्गी, मैत्रेयी हुने थिएनन् । अलिकति विद्रोह त चाहिन्छ नै समतामूलक समाज बनाउन । मैले मङ्गलादेवी सिंह, साहना प्रधान सम्भैं, मैले राजराजेश्वरी, योगमाया र विद्रोही धेरै महिलाहरू सम्भैं । यो समानताका यात्रामा मैले धेरै पुरुषहरूलाई सम्भैं, जो महिलासँगै मिलेर न्यायपूर्ण साभ्ना संस्कृतिको निर्माण गर्न चाहन्थे । यस महान् स्वतन्त्रताको यात्रालाई पूर्णता दिन चाहन्थे । मैले यस यात्रामा सामेल भएर आवाज दिउँ । देशमा लोकतन्त्र आयो, देशमा गणतन्त्र आयो । संविधानले सांस्कृतिक पहिचान स्थापित गर्‍यो । समानताका विषय ल्यायो तैपनि हामीले न्याय खोज्नु छ, संविधानको कार्यान्वयन खोज्नु छ र सुन्दर संस्कृतिको निर्माण गर्नु छ । हामीले प्राप्त गर्ने न्याय पनि यही हो । नयाँ नेपालको सांस्कृतिक दिशा र गति पनि त यही हो ।

प्रश्नहरू

(अ) जीवनमा आलोचनात्मक हुन के गर्नुपर्छ ?

(आ) निबन्धांशमा कस्तो संस्कृतिको परिकल्पना गरिएको छ ?

७. दिइएका निबन्धांश पढी सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर लेख्नुहोस् :

संस्कृति हाम्रो परिचय हो, हाम्रो पहिचान हो र हाम्रो अनुभूति हो । संस्कृति हाम्रो बोल्ने, विचार गर्ने र बाँच्ने तरिका पनि हो । हाम्रो संस्कृति बाँच्नुपर्छ, त्यसैले हाम्रा सांस्कृतिक मूल्यहरू बाँच्नुपर्छ । दसैं हाम्रो संस्कृति हो, तिहार हाम्रो संस्कृति हो । तिज, बुद्ध पूर्णिमा, उधौली, उभौली, ल्होसार, क्रिसमस, इद सबै हाम्रा संस्कृति हुन् । सभ्यताको यस यात्रामा म बारम्बार सोध्छु र सोच्छु यस्ता सुन्दर अवसरलाई हामीले सदुपयोग गर्ने पर्छ । संस्कृतिका नाममा लिङ्ग, वर्ग, जातिका आधारमा हुने भेद विकृति हुन् । ती कुरा हट्नुपर्छ र संविधानले यसको सुनिश्चितता पनि गरेको छ ।

प्रश्नहरू

(अ) संस्कृति भनेको के हो ?

(आ) संविधानले सुनिश्चित गरेका सांस्कृतिक विषयहरू के के हुन् ?

८. उत्तर लेख्नुहोस् :

(क) नेपालमा के कस्ता सांस्कृतिक विविधता छन् ?

(ख) श्रम र संस्कृति कसरी अन्तरसम्बन्धित हुन्छन् ?

(ग) न्यायपूर्ण संस्कृतिको निर्माण कसरी गर्न सकिन्छ, निबन्धका आधारमा लेख्नुहोस् ।

९. व्याख्या गर्नुहोस् :

(क) नेपालको लामो इतिहास र सभ्यताले निर्माण गरेका यी साभा संस्कृति मेरै संस्कृति थिए, मेरै देशका सम्पत्ति थिए र मेरा ती सबै मित्रहरू एकै फूलबारीका साभा फूलहरू थिए ।

(ख) संस्कृतिका नाममा लिङ्ग, वर्ग, रङ, भूगोल, जाति, धर्मका आधारमा हुने भेद विकृति हुन् ।

१०. समीक्षात्मक उत्तर लेख्नुहोस् :

(क) नेपालमा विद्यमान संस्कृतिका सबल र दुर्बल पक्षको चर्चा गर्नुहोस् ।

(ख) “सांस्कृतिक रूपमा न्यायपूर्ण समाजले मात्र समतामूलक समाजको निर्माण गर्न सक्छ ।” विवेचना गर्नुहोस् ।

११. दिइएको अनुच्छेद पढी सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तर लेख्नुहोस् :

संस्कृतिभिन्न कुनै जातजातिका लवाइखवाइ, वेशभूषा, भाषा, दर्शन, मान्यता र विश्वास लुकेका हुन्छन् । जातीय विविधताभिन्न सांस्कृतिक विविधता हुन्छ । संस्कृतिको विशेषता जातीय पृथक्ता पनि हो । बहुजातीय मुलुकमा बहुसांस्कृतिक सम्पन्नता पाइन्छ अनि यसको समन्वय गर्ने मुलुक सौन्दर्यमा श्रेष्ठ ठहर्छ । जहाँ सुन्दर फूल फुल्छन्, त्यहाँ भमराहरू लट्ठिएर भुल्छन् । हाम्रो सांस्कृतिक उन्नयन सुमनकुञ्ज बन्न सके अभ्यागत मौरी र भमरा बनी भुम्मिन्छन् । हामी पराग र मधुरस बटुल्न सक्छौं । मौरीको लगनशीलता सापटी लिएर मह जम्मा गर्न सक्छौं । महको रस सुक्दैन । संस्कृति मधुरस हो, सभ्यता घार हो । हामी सुन्दर विश्वबागमा हृदयाकर्षक घार बनाउन सक्छौं, हृदय केन्द्रमा सांस्कृतिक मधुरस जम्मा गर्न सक्छौं ।

प्रश्नहरू

- (क) संस्कृतिभिन्न के के लुकेका हुन्छन् ?
(ख) बहुजातीय मुलुकका के कस्ता विशेषता हुन्छन् ?
(ग) 'संस्कृति मधुरस हो, सभ्यता घार हो' भन्नाको तात्पर्य के हो ?
(घ) 'पृथक्ता' र 'अभ्यागत' को अर्थ लेख्नुहोस् ।

१२. दिइएको अनुच्छेद पढी चारओटा मुख्य बुँदाहरू टिप्नुहोस् र एक तृतीयांशमा सार लेख्नुहोस् :

विगत हाम्रो अनुभव हो, वर्तमान यथार्थ हो, भविष्य कल्पना हो । आफ्नो परम्परालाई संरक्षण गर्दै भावी पुस्ताका लागि जीवन्त राख्नु वर्तमानको कर्तव्य हो । पुर्खाको विगत, हाम्रो वर्तमानको व्यवहार नै भोलि सन्तानको सांस्कृतिक धरोहर बन्ने छ । जन्मदिने आमाबुबालाई 'मातृदेवो भवः पितृदेवो भवः', शिक्षा दिने गुरुलाई 'आचार्यदेवो भवः', घरमा आएका पाहुनालाई 'अतिथिदेवो भवः', प्राण रक्षा गर्ने वनस्पतिलाई 'वनस्पतिदेवो भवः' भनेर देवत्वकरण गरी आदर गर्ने संस्कृति हाम्रो अमूल्य निधि हो । छोराछोरीलाई संस्कारयुक्त शिक्षा दिनु आजको पहिलो आवश्यकता हो । सन्तानलाई सम्पत्ति नदिए केही समयसम्म मात्र रुन्छ, तर संस्कार दिन सकिएन भने जिन्दगीभरि रोइरहन्छ । हामीले अरुको देखासिकी नगरी आफ्नो संस्कार र संस्कृतिको निरन्तर संरक्षण गर्नुपर्छ । निरन्तर बगिरहेको पानीले कठोर ढुङ्गा काटेर विभिन्न आकार बनाइदिन्छ । हामी आफूले आफैँलाई पूजा गरेर

आत्मपूजाको नमुना प्रस्तुत गर्छौं । आफूभित्रको म तत्त्वलाई नियन्त्रित गरेर परोपकारी बन्न प्रेरित गर्ने हाम्रा संस्कृति लोप भए भने हामी पनि मरेतुल्य हुन्छौं । त्यसैले बलियो बनौं तर असभ्य नबनौं, दयालु बनौं तर कमजोर नबनौं, गर्व गरौं तर घमण्ड कहिल्यै नगरौं । संस्कार र संस्कृति व्यक्तिको प्राण हो, त्यसैले यसको संरक्षण गरौं ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ ३ का आधारमा छुटेका शब्द भरी तलका वाक्य पूरा गर्नुहोस् :

- (क) हाम्रा गाउँ तथा सहरमा प्राचीन सभ्यताका यत्रतत्र छन् ।
- (ख) शास्त्रीय र लोक नृत्य, गीत र वादनमा हाम्रा अनन्य छन् ।
- (ग) बाली लाउँदा, भित्र्याउँदा, गर्दा गाइने गीतहरू पुनर्जीवनको आस गर्दै छन् ।
- (घ) खानपान र पहिरनमा जातीय, क्षेत्रीय र सामुदायिक छन् ।
- (ङ) हामी भाषा, धर्म, संस्कृति र परम्परामा बहुल छौं तर आपसमा छौं ।

२. उत्तर दिनुहोस् :

- (क) हाम्रो मन के के कुरामा रमाउँछ ?
- (ख) देउडा र घाटुले कसरी भौगोलिक सीमा नाघेका छन् ?
- (ग) संस्कृतिका पारखीहरू कहाँ रमाउँछन् ?
- (घ) खानपान र पहिरनमा के कस्ता विविधता छन् ?
- (ङ) कुन कुरा हाम्रो अनुपम पहिचान हो ?

३. दिइएका नाचहरू नेपालका कुन कुन समुदायसँग सम्बन्धित छन् ? ती कहाँ, कहिले र कसरी नाचिन्छन्, कक्षामा छलफल गरी बताउनुहोस् :

(क) साकेला नाच	(ख) मारुनी नाच
(ग) लाखे नाच	(घ) भिँभिया नाच
(ङ) सँगिनी नाच	(च) देउडा नाच
(छ) धान नाच	(ज) हुड्केली नाच

पदवर्ग : नाम

१. दिङ्गको अनुच्छेद पढी नाम वर्गका शब्दको पहिचान गर्नुहोस् :

एक हुल भिक्षुहरू हाम्रो अगाडिबाट स्तूपको परिक्रमा गर्न थाले । “आहा ! कति राम्रो सहर ! उ : त्यो पर देखिएको भीमसेन स्तम्भ होइन ?” मञ्जुले स्वयम्भूको प्राङ्गणबाट देखिन् र सेतो स्तम्भ देखाउँदै बुबासँग खुसी व्यक्त गरिन् । साँच्चै त्यहाँबाट नारायणहिटी दरबार, सिंहदरबार, हनुमानढोका दरबार, एयरपोर्ट, कीर्तिपुर सबै प्रस्ट देखिँदो रहेछ । महिमा स्वयम्भूबाट देखिने काठमाडौंको दृश्य नियालिरहेकी थिइन् । उसको हातमा भएको प्रसादको भोला बाँदरले लुछेर लग्यो ।

२. दिङ्गका शब्दहरूबाट सउटै उपवर्गमा पर्ने नामहरूको सूची बनाउनुहोस् :

गोपाल, काठमाडौं, कर्नाली, रामायण, बाफ, रिस, मुनामदन, तिहार, होली, फूल, बथान, तिज, गाई, माछो, रगत, कुहिरो, किताब, घर, विद्यालय, बसाइ, चोरी, युद्ध, जुत्ता, औंठी, टोपी, मुख्याई, साइकल, लहर, भिड, हुल, चाड, खात, लहर, ढुङ्गा, माटो, सुन, चाँदी, चामल, पानी, रगत, कुहिरो, प्रेम, घृणा, मानवता, शोभिता, धरमपुर, शिक्षा, पढाइ, जवानी, गरिबी, बाल्यावस्था, फौज, कार, भुप्पो, तेल, दसैं

३. दिङ्गको अनुच्छेदबाट बिसओटा नाम शब्द टिप्नुहोस् :

नेपालमा विभिन्न पर्वहरू मनाइन्छ । तिनै महत्त्वपूर्ण पर्वहरूमध्ये सुदूरपश्चिममा नारीहरूले विशेष रूपमा मनाउने पर्व हो गौरा । यस पर्वमा महिलाहरू व्रत बस्छन्, भगवान् शिवपार्वतीको पूजा गर्छन् । यो पर्व पारिवारिक सद्भाव र सुख समृद्धिको कामना गरेर मनाइने पर्व हो । यस पर्वमा पोखरी, नदी आदिमा नुहाएर घरको सरसफाइ तथा पूजासामग्री तयार गरिन्छ । सानो केराउ, गुराँस, चना, गहत, गहुँ वा मकैमध्ये कुनै एक राखी पञ्चबीज बनाइन्छ । यसरी तयार पारिएको बीजलाई गौराघरमा लगी भिजाइन्छ । गौरालाई नवदुर्गाको रूपमा पनि पूजा गर्ने चलन छ । तिलको बोट, दुबो, कुश, बलु, अपमार्ग, तितेपाती, धानको बोट र दाडिमलाई गौरा देवीको रूपमा सिँगारिन्छ । यसपछि चोखो कपडा र गहनाले ढाकेर गौरा पूजा गरिन्छ । यस पर्वमा महिलाहरू लय मिलाएर गीत गाउँछन् । मागल र फागहरूका माध्यमबाट आफ्ना मनका कुरा बाहिर निकाल्ने महत्त्वपूर्ण अवसरका रूपमा गीत गाइन्छ । गीतका माध्यमबाट सामाजिक उत्पीडन, विकृति, विसङ्गति, पीडा, वेदना पोखिन्छ । नारी पुरुष समान रूपमा पङ्क्तिबद्ध भएर देउडा नाचेको दृश्य साँच्चै नै मनमोहक देखिन्छ ।

४. पाठको पहिलो अनुच्छेदमा रहेका नाम शब्दहरू टिप्नुहोस् ।

पदवर्ग : सर्वनाम

१. दिइएको अनुच्छेदमा नामको सट्टामा उपयुक्त सर्वनाम पद प्रयोग गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

(क) आमाबुबाले छोराछोरीलाई पढ्नका लागि धनगढी पठाए । छोराछोरीहरू त्यहाँ बसी धेरै पढे । छोरी पढिसकेपछि गाउँ फर्की । छोरीले गाउँमा सट्टा विद्यालय खोली । केही वर्षपछि छोरो पनि गाउँमै फर्क्यो । छोराले पनि त्यस विद्यालयमा पढाउन थाल्यो । आमाबुबा खुसी हुनुभयो ।

(ख) मेरी छोरी ज्ञानुले व्यवस्थापनमा स्नातक गरिन् । ज्ञानु आफ्नो गाउँमा गइन् । ज्ञानुले गाउँमा उद्योग खोल्न । उद्योगमा धेरै मानिसहरूले जागिर पाए । मानिसहरूको आर्थिक स्थिति सुधियो ।

२. दिइएका सर्वनामलाई मिल्दाजुल्दा उपवर्गमा सूचीकृत गर्नुहोस् :

म, हामी, तँ, तिमी, तिमीहरू, तपाईंहरू, ऊ, उनी, उनीहरू, उहाँ, उहाँहरू, यो, यी, ती, यिनीहरू, तिनीहरू, स्वयम्, कोही, केही, अरू, को, के, जो, जेसुकै, जोसुकै, तपाईं, त्यो, आफैं, जे, आफू

३. दिइएको गद्यांश पढी दशओटा सर्वनाम टिप्नुहोस् :

म र भाइ बजार गयौं । हामीले बजारमा तिमीलाई देख्यौं । तिमी उमेश र राजीवसँग थियौ । उनीहरूले गितार बोकेका थिए । उमेशले हामीलाई देखेर सोध्यो, “तपाईंहरू को को बजार आउनुभएको ?”

मैले भने, “ भाइ र म मात्र हो ।”

मेरो कुरा सुनेर तिमी उमेशसँग रिसायौ र भन्यौ, “ऊ जोसुकैसँग आओस् न । तँलाई किन चाहियो ?”

“यसलाई के भयो आज ?” तिम्रो पारा देखेर उमेश आफैं छक्क पन्यो ।

४. दिइएका सर्वनामलाई अर्थ खुल्ने गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

त्यो, तिनीहरू, यी, स्वयम्, जे, को, के, आफू, उहाँ, कोही, प्रत्येक, अरू, सबै, केही, हजुर

पदवर्ग : विशेषण

१. दिङ्गको गद्यांशबाट विशेषण शब्द पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

एक दिन दुइटा मृग पानी खान खोलामा पुगे । त्यस खोलामा सडटा ठुलो ब्वाँसो पनि पानी खान आयो । चलाख ब्वाँसो कमजोर मृगहरूसँग निहुँ खोज्न थाल्यो । धूर्त ब्वाँसाले भन्यो, “ए मेरा भान्जा हो ! यो पानी किन धमिलो बनाएको ?”

“प्रिय मामा ! सफा पानी त तपाईंले पो धमिलो बनाउनुभयो त । हामी त पानीमै पसेका छैनौं ।” सानो मृगले जवाफ दियो ।

२. दिङ्गका पदावलीबाट विशेषण शब्द छान्नी तिनलाई मिल्दो उपवर्गमा वर्गीकरण गर्नुहोस् :

प्रशस्त सम्पत्ति, सेतो हिमाल, उसको हात, मेरो किताब, बलियो हात्ती, तिम्प्री बहिनी, अलिकति अन्न, गतिलो भैसी, बाङ्गो रुख, बुभक्कड भतिजी, यो कलम, त्यो गिलास, थोरै मल, बग्दो खोला, चड्दो उमेर, शीतल हावा, लाखौं तारा, पाँच पाण्डव, सयौं थुँगा, सांस्कृतिक सम्पदा, नैतिक बल, सप्त ऋषि, मलिलो बारी, यी मानिस, ती फूल, सबै नेपाली

३. दिङ्गको अनुच्छेदबाट दशओटा विशेषण शब्द पहिचान गरी टिपोट गर्नुहोस् :

मेरो नेपालमा सेता हिमाल, हरिया पहाड र उर्वरशील तराई छ । यहाँ विविध जातजाति, अनेक संस्कृति र सयौं भाषाहरू छन् । मेहनती मानिस बसोबास गर्ने यस देशमा आफू मरेर अरूलाई बचाउने वीर पुराहरू जन्मेका थिए । स्वच्छ हावापानी र प्राकृतिक सभ्यतालाई जोगाइराख्न सक्ने वातावरण नेपालको पहिचान हो ।

४. ‘संस्कृतिको नयाँ यात्रा’ निबन्धबाट पन्द्रोटा विशेषण शब्दहरू टिप्नुहोस् ।

पदवर्ग : क्रिया

१. दिङ्गको गद्यांशबाट क्रियापद पहिचान गरी लेख्नुहोस् :

हामीभित्रको सभ्य बन्ने रहरले बाबुबाजेका शिर झुके । बाबुका अर्ती बन्दी बने । बाजेका प्रिय वस्तु सङ्ग्रहालयका शोभा बन्न सकेनन् न त घरमा सजिए । पुराका पहिरन, पाइतालाका डोब र पसिनाका दाना हाम्रा बनेनन् । हामी यिनका बन्न सकेनौं । हाम्रा सँगिनी, बालुन र रोदी पेलिए, धर्मकर्म विरूप बने । विश्वास बदलिए, वाद बहकिए । बाबुहरू ड्याड र आमाहरू मम्मी बने । हाम्रो बोलीमा बालुवाका कण मिसिए, जिब्रो लरबरियो पश्चिमी पारामा । आखिर यस्तो हुनुमा कसको भूमिका रह्यो ?

२. दिइएका क्रियापद प्रयोग गरी आफूलाई मन पर्ने विषयमा छोटो अनुच्छेद लेख्नुहोस् :

खान्छ, पढ्यो, गएको छ, कमाओस्, आउला, हेर, हिँड्दै थियो, बोल्छन्, उठेछ

३. दिइएका क्रियापदलाई मिल्दो उपवर्गमा वर्गीकरण गर्नुहोस् :

सुन्छ, पढ्यो, भनिहाल्छ, हाँस्छे, दगुर्छन्, रुँदै छ, हुन्छ, ल्याउँछ, बनाउँछ, छ, आइसक्यो, हो, भयो, आइपुगे, खोज्यौं, गएको हुने छ, उम्रँदै छ, बाङ्गिन्छ, भुतभुताउने छ, छापेको थियो, फरफरायो, कलकलाउँछ, लेख्छ, दियो, पढ्ने छ, भएको छ, भिजाउँदै छ, गर्दछौं, हुन्, छन्, लेखिसकेछ, सुनिन्छ

४. दिइएको अनुच्छेदबाट बाह्रओटा क्रिया टिप्नुहोस् :

पानी पर्दै छ । मन चञ्चल भएको छ । भरीले बाढी र पहिरो ल्यायो । त्यही भएर मनको शान्ति हरायो । जाजरकोटमा पहिरो गएर घरबास बगायो । ताप्लेजुडमा तमोर खोलाले धानखेत पुन्यो । कोसीमा पनि बाढी आएको छ । रेडियो सुन्छु र टेलिभिजन हेर्छु । यसले प्रत्येक नेपालीलाई छुन्छ । यसले पहिरो पीडितलाई त रुवाउँछ । छिमेकीहरू पनि पीडामा पर्छन् । हरियो वन सुक्खा पहाड बन्दछ । पहिरोमा परेर मानिसहरू घाइते हुन्छन् । डाक्टर पनि सक्रिय हुन्छन् । नेपाललाई बाढी र पहिरोबाट जोगाउनुपर्छ । यसका लागि वृक्षारोपण गर्नुहोस् ।

५. 'संस्कृतिको नयाँ यात्रा' निबन्धको दोस्रो अनुच्छेदबाट पन्ध्रओटा क्रियापद टिप्नुहोस् ।

सिर्जना/परियोजना

१. दिइएको गद्यांशको शीर्ष वाक्य, विस्तार वाक्यहरू र निष्कर्ष वाक्यसहितको अनुच्छेद संरचनाका आधारमा उस्तै अर्को अनुच्छेदको रचना गर्नुहोस् :

नेपाली भूगोल ससाना भारपातदेखि ठुला ठुला तर विविधतामय वनस्पतिले भरिपूर्ण छ । हिमाली भूखण्ड जडीबुटी र दुर्लभ वृक्ष तथा वनस्पतिले ढाकिएको छ । यहाँ मृतसञ्जीवनी बुटी छन्, शक्तिवर्द्धक यासागुम्बा, प्राणवर्द्धक पाखनबेत, ठुलो ओखती र चिराइतोहरू छन् । देवदार, धुपी सल्ला, गोब्रे सल्ला, गुराँस लगायतका अनेकौं कोणधारी वृक्षहरू यस भूखण्डमा पाइन्छन् । पहाडी भूभागमा घना र सदाबहार जङ्गलहरू छन्, भ्यास र भाडीहरू छन् । एकैठाउँ शताब्दीमा पनि प्राकृतिक सभ्यतालाई बचाइराख्न सक्ने अनेक फलफूल र कन्दमूल छन् । यस भूखण्डमा चाँप, ओखर, कटुस, सल्ला, उत्तिस, चिलाउने, बिलाउने, बाँस, पैयुँ, चिउरीलगायतका रुखहरू पाइन्छन् । त्यस्तै तराईको चारकोसे भाडी

त संसारप्रसिद्ध छ । साल, सिसौ, खयर, आँप, सिमल जस्ता महत्त्वपूर्ण वृक्षहरू पाइने तराईमा घोडताप्रे, कागते घाँस, तितेपाती, वनमारालगायतका औषधीय गुणयुक्त वनस्पति पनि पाइन्छन् । वानस्पतिक विविधताले नेपाल भरिपूर्ण छ ।

२. “राम्रो स्वास्थ्यबाट मात्र सुखी जीवन सम्भव छ” भन्ने शीर्ष वाक्यलाई आधार बनाई सउटा अनुच्छेद तयार पार्नुहोस् ।
३. तपाईंको समुदायमा प्रचलित सउटा लोकगीत सङ्कलन गर्नुहोस् र उक्त लोकगीत कक्षामा सुनाउनुहोस् ।
४. कक्षाका सम्पूर्ण विद्यार्थीहरू विभिन्न समूहमा रहेर छलफल गरी आफ्नो प्रदेशमा प्रचलित चाडपर्व वा जात्राहरूको नाम लेख्नुहोस् । त्यसपछि ती चाडपर्व वा जात्राहरू कहिले र कसरी मनाइन्छन् भन्ने कुराको क्रमबद्ध सूची बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।
५. तपाईंको समुदायमा जन्मदेखि मृत्युसम्म के कस्ता संस्कारहरू गरिन्छन्, अभिभावक वा अगुवासँग सोधी लेख्नुहोस् र कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

सुनाइ पाठ ३

हाम्रो संस्कृति

हाम्रो समाज मूर्त र अमूर्त संस्कृतिको मिश्रण हो । हाम्रा गाउँ तथा सहरमा प्राचीन सभ्यताका धरोहर यत्रतत्र छन् । साकेला, चासोक, च्याबुङ र धान नाचमा रमाउने मन हुड्केली, सोरठी र मारुनीमा त्यत्तिकै रमाउँछ । देउडा र घाटुले भौगोलिक सीमा नाघेर बास्ना छरेका छन् । चान्दी, डाँडी, हनुमान् र पञ्चबुद्ध नृत्यहरू हाम्रा मुटुका ढुकढुकी बनेका छन् । शास्त्रीय र लोक नृत्य, गीत र वादनमा हाम्रा अनन्य सम्पदा छन् । स्याब्रो र तिजीले सखिया, सन्थाल र सरायसँग मितेरी लाउँछन् । भुओ, खैँजडी, बालुन, सँगिनी र लाखे पहाडी सौन्दर्य बनेका छन् । बाली लाउँदा, भित्र्याउँदा, दाइँ गर्दा गाइने गीतहरू पुनर्जीवनको आस गर्दै छन् । गन्धर्व, चर्या, खाँडो र गाथाहरू कुनाकन्दरामा जीवितै छन् । यहाँ भाषाको भण्डार छ । संस्कार, रीतिरिवाज र परम्पराका पारखीहरू हाम्रा गाउँमा भुल्छन्, सहरमा रमाउँछन् । खानपान र पहिरनमा जातीय, क्षेत्रीय र सामुदायिक विविधता छन् । मन्दिर, विहार, मस्जिद, गिर्जाघर, गुरुद्वारा, थान र मार्गस्थानहरू हाम्रा आस्थाका केन्द्र हुन् । हामी भाषा, धर्म, संस्कृति र परम्परामा बहुल छौँ तर आपसमा सहिष्णु छौँ । यो नै विश्वमा हाम्रो अनुपम पहिचान हो ।